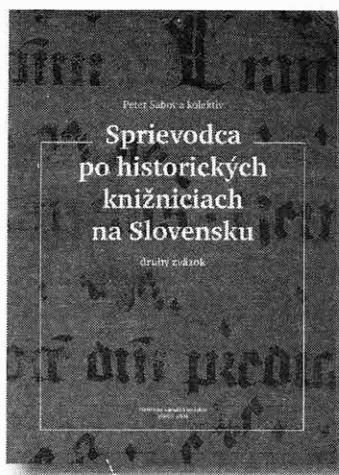

Kalauz a történeti múltú szlovákiai könyvtárakhoz

Hosszú szellemi vajúdás után, a szakma képviselői által megfogalmazott kételyek közepette (és ellenére) született meg az első olyan – több kötetesre tervezett – mű, amely a Szlovákiában található történeti jelentőségű könyvgyűjtemények számbavételét tűzte ki célul. A szerzők az első kötet kiadását egyfajta kísérletnek szánták, hogy fölmérjék, az olvasóközönség milyen érdeklődést mutat a szlovákiai könyvpiacra eddig ismeretlen téma iránt. Az 500 példányban megjelent könyvre nemcsak a könyvtárak részéről mutatkozott igény, de egyes múzeumokból és levéltárakból is érkeztek megrendelések, sőt magánszemélyek is nyújtottak be előjegyzést a várhatóan megjelenő további kötetekre. Mindez ösztönzőleg hatott a szerzőgárdára, amely ekképpen beteljesülni láthatta a mű megalkotásakor megfogalmazott célokat: a laikus közönség és a szakemberek informálását a fennmaradt, különös jelentőséggel bíró könyvgyűjteményekről, valamint a figyelem ráirányítását a kultúrtörténet egy a szakemberek által is méltatlanul elhanyagolt területére.

A történelmi múltú könyvgyűjtemények kérdése először az ötvenes években került napirendre Szlovákiában a nemesi és egyházi vagyionok államosítása kapcsán, amikor is az épségben megmaradt, értékes könyvtárakkal az akkori kultúrpolitikai szempontoknak megfelelő módon bántak (el). Közlebbbről ez azt jelentette, hogy a könyvek, kéziratok széthordása okán megszakadt a gyűjtemények kontinuitása, a legértékesebb nyomtatványoknak, műveknek a többi közül való kiemelésével a tartalom megbomlott, az értéktelennek ítélt művek likvidálásával pedig a gyűjtemények egyes részei megsemmisültek. A rendszer főideológusai ugyanakkor többször is hangsúlyozták a történelmi jelentőségű könyvgyűjtemények megőrzésének fontosságát, gyakorlati lépéseket azonban nem tettek az ügyben.

Az első, a probléma szempontjából nagy jelentőséggel bíró lépés megtételére a nyolcvanas években került sor. Ekkor történt meg ugyanis a történeti múlttal rendelkező könyvgyűjtemények országos összeírása, számbavétele, amelynek köszönhetően meglehetősen pontos ismeretekkel rendelkezhetünk a könyvtárak lelőhelyeit illetően. Szükség van azonban az így létrehozott

Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku / Peter Sabov a kol. – Martin : Slovenská národná knižnica. – 2 db ; 21 cm
1. zv. – 2001. – 164 p. : ill. – ISBN 80-89023-10-X
2. zv. – 2004. – 110 p. : ill. – ISBN 80-89023-34-7

információs adatbázis aktualizálására, hogy megfelelő módon fölmérhető legyen az egyes gyűjtemények jelenlegi állapota, s lehetővé váljon az abból fakadó szükségletek megfogalmazása. Elsődleges feladat a feldolgozás folyamatainak biztosítása, valamint a dokumentumok megtisztítása és megfelelő elhelyezése, ahogy arról a 2000/183-as szlovákiai könyvtári törvény rendelkezik. Különösen fontos a szakemberek meggyőzése arról, hogy egyedül a könyvgyűjtemények komplex módon történő kezelése szolgálja a nemzeti kulturális örökség megőrzésének ügyét.

Annak ellenére, hogy már a *Matica slovenskáról* szóló 1954. áprilisi törvény rendelkezik a könyvtártípusú történelmi emlékekről való gondoskodásról, a problémához való hozzáállástovábbra is nagyobb mértékben teoretikus, s meglehetősen felületes látásmódról tanúskodik, ezért is érzik a szerzők fontosnak, hogy az olvasóval megértessék a kérdés jelentős voltát, egyszersmind a támogatását kérve további munkájukhoz. Az első kötetben a legérdekesebbnek ítélt történelmi múltú könyvtárak bemutatását tűzték ki célul, de maga a sorozat, amennyiben a téma találkozik az olvasóközönség érdeklődésével, minden olyan könyvtárat számba vesz, amely szerepel a szlovákiai könyvtári törvényben felsorolt történelmi jelentőségű könyvgyűjtemények között. A kötet nem vállalkozik a gyűjtemények történelmi analizisére, csupán rövid keresztmetszetét nyújtja történetüknek, a problémában való eligazodást segítő. Mielőtt ismertetnénk a recenzió tárgyát képező két kötet felépítését, foglaljuk össze röviden, áttekinthető jelleggel – az első kötetben található bevezető tanulmány alapján – a szlovákiai könyvtártörténet egyes szakaszait. Az első könyvgyűjtemények a 13. századhoz köthetőek: megemlítenő a lócsi templom gyűjteménye, *Muthmer* szepesi prépost gyűjteménye, a szepesi és a pozsonyi káptalan könyvtára. A 14. század elején különös jelentőséggel bír és ugyancsak értékes a Menedékkőnek (Lapis refugii, szlovákul: Skala

útočišťa) nevezett egykori karthauzi kolostor könyvtára. (A kolostorban egyébként szkriptorium is működött.) Sajnos, az eddig említett gyűjteményeknek csupán kicsiny része maradt fenn. A szlovákiai területre későn érkező reneszánsz nem hoz különösebb fordulatot a könyvtárak fejlődésében. Ekkoriban nyomdák nem találunk még erre felé: a beszerzés külföldről folyik. Radikális változást hoz azonban a reformáció korszaka. A nemesség elkezd a német nyelvű reformációs irodalom beszerzését. Vándornyomdák jelennek meg pl. Semptén (Šintava), Komjátton (Komjatice), Galgócon (Hlohovec). Az ezeken a helyeken nyomtatott művek egy része ma a *Szlovák Nemzeti Könyvtár* állományát gazdagítja. Állandó nyomdák jönnek létre Kassán (Košice), Nagyszombaton (Trnava), Bártfán (Bardejov), Pozsonyban (Bratislava) stb. A 16. és a 17. században a nemesi könyvtárak mellett egyházi és iskolai könyvtárakat is alapítanak, utóbbiakat pl. a pozsonyi, a selmecebányai és a késmárki liceumban. A könyvtárak létrejötte mellett a megszűnésüknek is tanúi lehetünk, az ok a mai helyzettel analóg: az anyagiak hiánya. A felvilágosodás korszakát a kalapos király, II. József nevéhez fűződő reformok fémjelzik. Megszűnik a kolostori könyvtárak felvirágzása, ugyanakkor – az 1781-es türelmi rendeletből kifolyólag – kulturális téren együttműködés alakul ki a különböző felekezetek között, illetve megkezdődik a széles néprétegek bevonása az oktatásba, amely tényezők kihatnak a könyvtárak fejlődésére is. E korszakra jellemző az oktatói ösztönzésre létrejövő tanulókörök, -egyletek megjelenése, amelyek tagjai – sokszor értékes állománnyal rendelkező – könyvgyűjteményeket hoznak létre. Legjelentősebb mind közül a kishonti evangélikus esperesség nyilvános könyvtára. A 18. század végén, a 19. század elején a nemesek érdeklődése a francia forradalom irányába fordul, ennek következményeképpen különösen értékes könyvtárak keletkezésének lehetünk tanúi. A legfontosabbak szlovák területen: az *Andrássyak* könyvtára Betliéren (Betliar),

a *Sztárayaké* Nagymihályon (Michalovce), az *Osztroluczky* családé Osztrolukán (Ostrá Lúka), az *Apponyiaké* Bécsben (később Pozsonyban, végül Apponyban (Oponice)), a *Zayak* könyvgyűjteménye Ugrócon (Uhrovec). A szlovák nemzeti mozgalom jeles képviselői elsősorban a 19. század első felében hozzák létre ugyancsak értékes könyvgyűjteményeiket bizonyítandó a szlovák nép régmúlt időkig visszanyúló kulturális ambícióit, természetesen a szlovák, ill. más szláv nyelvű anyagok gyűjtését állítva érdeklődésük homlokterébe. Célként tűzik ki a széles néprétegek tanítását. Három jelentős gyűjtő nevét szükséges itt megemlítenünk: *Michal Rešetkaét*, *Martin Hamuljakét* és *Vavrinec Čaplovičét*. Míg utóbbi könyvtárát Árva vármegye népének ajándékozta, addig Rešetka és Hamuljak gyűjteménye képezte egykor a *Szlovák Nemzeti Könyvtár* állományának alapját. A nemzeti mozgalom más jeles képviselői is elajándékozták könyvtáraikat a nemzeti kulturális intézmények létrehozását segítő, de – sajnálatos módon – e gyűjtemények nem őrződtek meg komplex módon, sorsuk az lett, hogy szétzóródtak az anyaintézmény állományában. 1918-ban a szlovákiai könyvgyűjtemények jelentős része külföldre (főként Magyarországra) kerül. 1945 után a nagy múltú könyvtárak kulturális jelentőségének meg nem értése gyógyíthatatlan károkat okoz, a dokumentumok egy részének nyomtalan eltűnéséhez vezet.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár – más intézményekkel egyetemben – a közelmúltban több fontos lépésre szánta el magát az értékes könyvtárak rekonstrukciójára vonatkozólag: pl. megteremtették az ősnymotatványok megőrzésének megfelelő körülményeit, modern raktárhelyiségeket hoztak létre az értékes könyvgyűjtemények megóvásáért. Mindez ugyanakkor még mindig messze van az ideális állapotoktól, amelyek megteremtéséhez a lakosság megértő viszonyulásának kivívására volna szükség. E célt szolgálja a Szlovák Nemzeti Könyvtár gondozásában megjelent *Sprievodca po historických knižniciach na*

Slovensku (Kalauz a történeti múltú szlovákiai könyvtárakhoz) című kiadvány.

Mint korábban már említettük, az első kötetben a szerzők által legérdekesebbnek ítélt történeti múltú könyvtárak leírását találhatjuk. Ilyenek pl.: az Apponyiak (nagyapponyi) könyvtára, a Zayak könyvtára, Martin Hamuljak könyvtára, a kishonti esperesség nyilvános könyvtára, *Förgách Miklós* – egykori nyitrai főispán – könyvtára, a Kassai Állami Tudományos Könyvtár nagy múlttal rendelkező könyvgyűjteményei stb. A kötetben található könyvtárak intézményi felosztása a következő: a Túrócszentmártonban (Martin) található *Szlovák Nemzeti Könyvtár*, a *Pozsonyi Egyetemi Könyvtár* s más tudományos könyvtárak felügyelete alá, illetve tulajdonába tartozó könyvtárak („A” jelzés alatt); múzeumok és galériák könyvtárai („B”); rendek és egyházi intézmények könyvtárai („C”). Az egyes leírásoknál, a fejezetcím után zárójelben jelzik a szerzők (mindkét kötetben), hogy nemesi, egyházi, magán- vagy egyesületi, ill. iskolai könyvtárról van-e szó. A fejezetek felépítése kis eltérésektől eltekintve ugyanazt a formai felosztást követi. A fejezetcím, azaz a könyvtár neve után előbb a fejezetet jegyző szerző nevét olvashatjuk, majd – kis betűkkel – a könyvtár eredeti elnevezését/-eit; a tulajdonos, ill. fenntartó nevét; a pontos címet (ezen belül telefonszám(ka)t, e-mail-címet); a könyvtár nyújtotta szolgáltatásokat, avagy a könyvtárhasználat lehetőségeit; végül a vonatkozó irodalmat. Az egyes gyűjtemények leírása a következő, alfejezeti felosztás szerint történik: a) a könyvtár rövid története; b) a könyvtár jelenlegi állománya számokban (ha rendelkezésre áll, az eredetire vonatkozó adatok is); c) a gyűjtemény kronológiai (és olykor nyelvi) összetétele; d) a tipológiai összetétel; e) míg az előző alfejezet olykor kimarad, a tartalmi összetételről mindenütt részletekbe menő leírást találunk; f) katalógusok. Ezt a felosztást követik – az alfejezeti betűjel elhagyásával – a második kötet egyes fejezetei is.

A második kötetben a rekonstruált könyvtárak bemutatására kerítenek sort a szerzők. E gyűjteményeknek eddig kevés figyelmet szentelt a szakma, jóllehet egykori önmaguk torzójaként is jelentős értéket képviselnek. Főként olyan könyvtárakról van szó, amelyeket a létrehozó, illetve a kezdeményező személyek történelemben betöltött jelentős szerepe miatt nyilvánítottak – vagy készülnek épp nyilvánítani – történeti múltú könyvgyűjteményeknek. Mindezek általában méretükben kicsi, a képviselt szellemi értéket illetően jelentős gyűjtemények. A kötetben megtalálható pl.: *Andrej Kmet', Adam Chalupka, Milan Rastislav Štefánik*, valamint a *Selmechányai Liceum* könyvtárának gyűjteménye.

A két színes illusztrációkban bővelkedő kötet közül az elsőt angol és francia nyelvű rezümé-

vel is ellátták a szerzők, a másodikban csak angol nyelvű összefoglalás található. A szerzők célja, hogy művükkel a *Pamät' Slovenska* (Szlovákia emlékezete) elnevezésű projekt számára szolgáltatassanak megfelelő forrásanyagot. A projekt célja a nemzeti kulturális örökség minden elemének megóvása szinkronban ezen értékeknek a nagyközönség elé tárását lehetővé tevő körülmények megteremtésével. Előre látható, hogy a kiadványsorozat folytatása nem lesz problémamentes. Ennek okaként a bevezetőt jegyző *Peter Sabov* a nyilvánosság szereplőinek a haza iránti elkötelezettséget hangsúlyozó szövegei és a – főként anyagi természetű – támogatásra való hajlandóság hiánya között húzódó ellentmondást említi.

Dancs Szabolcs

Elindult a MICHAEL Plus program

A MICHAEL Program (Multilingual Inventory of Cultural Heritage in Europe) kezdeményezése azon a felismerésen alapult, hogy szükséges egy olyan európai digitális adatbázis létrehozása, amely mind nemzeti mind európai szinten hozzáférhetővé teszi a kulturális örökség digitális értékeit. A program 2004-ben Nagy Britannia, Franciaország és Olaszország részvételével indult, amelynek folytatásaként, kiterjesztéseként 2006. június 1.-vel 11 európai ország, köztük Magyarország együttműködésével megkezdődött a MICHAEL Plus program végrehajtása. Mindkét projekt az Európai Bizottság eTen programjának támogatásával valósul meg.

A munka első szakaszában egy többnyelvű, az Open Archives Initiative (OAI) elven alapuló nyílt forrású keretrendszert és egy ahhoz kapcsolódó keresőmotort alakítanak ki a partnerek, valamint nyilvántartást (katalógust) készítenek az adott országban fellelhető digitális gyűjteményekről. Eddig az angol és a francia MICHAEL adatbázis teszt változata készült el és vált elérhetővé.

A projekt célkitűzése, hogy elősegítse az egyszerű és gyors hozzáférést az európai kulturális örökség digitalizált értékeihez, az európai országok könyvtárainak, múzeumainak, és levéltárainak digitális gyűjteményeihez.

A program kiterjesztésével további 11 ország digitális gyűjteményeinek katalógusa készül el, majd ezek összekapcsolásával egy összeurópai gyűjteményi adatbázis jön létre. A tervek szerint 2007-től Európa különböző országainak digitális gyűjteményeiben kereshetnek majd a felhasználók. A tudományos és oktatási célú felhasználás mellett a szolgáltatás a kulturális turizmus és a kreatív iparágak fejlődését is elősegítheti.

Magyarország részvételét a programban az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, valamint a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Kht. támogatja, a szakmai feladatokat pedig az NDA látja el.

A végrehajtás következő szakaszában, 2006. decemberéig elkészül a MICHAEL prototípus magyar nyelvű változata, s megkezdődik az adatbázis feltöltése. Jövő év elején sor kerül a 11 résztvevő ország adatbázisainak összekapcsolására, amely a projektidőszak végére mindenki által elérhetővé válik egy közös többnyelvű platformról.

Megvalósulásakor a MICHAEL egy gyűjteményi szintű leírásokból álló adatbázist kínál majd, míg az NDA dokumentum szintű hozzáférést és visszakeresési lehetőséget nyújtó szolgáltatást biztosít a felhasználók számára. Az, hogy miként lehetne a MICHAEL-t más adatbázisokkal is összekapcsolni, lehetne akár egy újabb európai projekt témája is. Az NDA szakértői mindenesetre már most törik a fejüket a MICHAEL és az NDA adatbázisa közötti átjárás megoldásán.

Bővebben a MICHAEL programról ld.: <http://www.michael-culture.org/>

Az NDA munkatársai